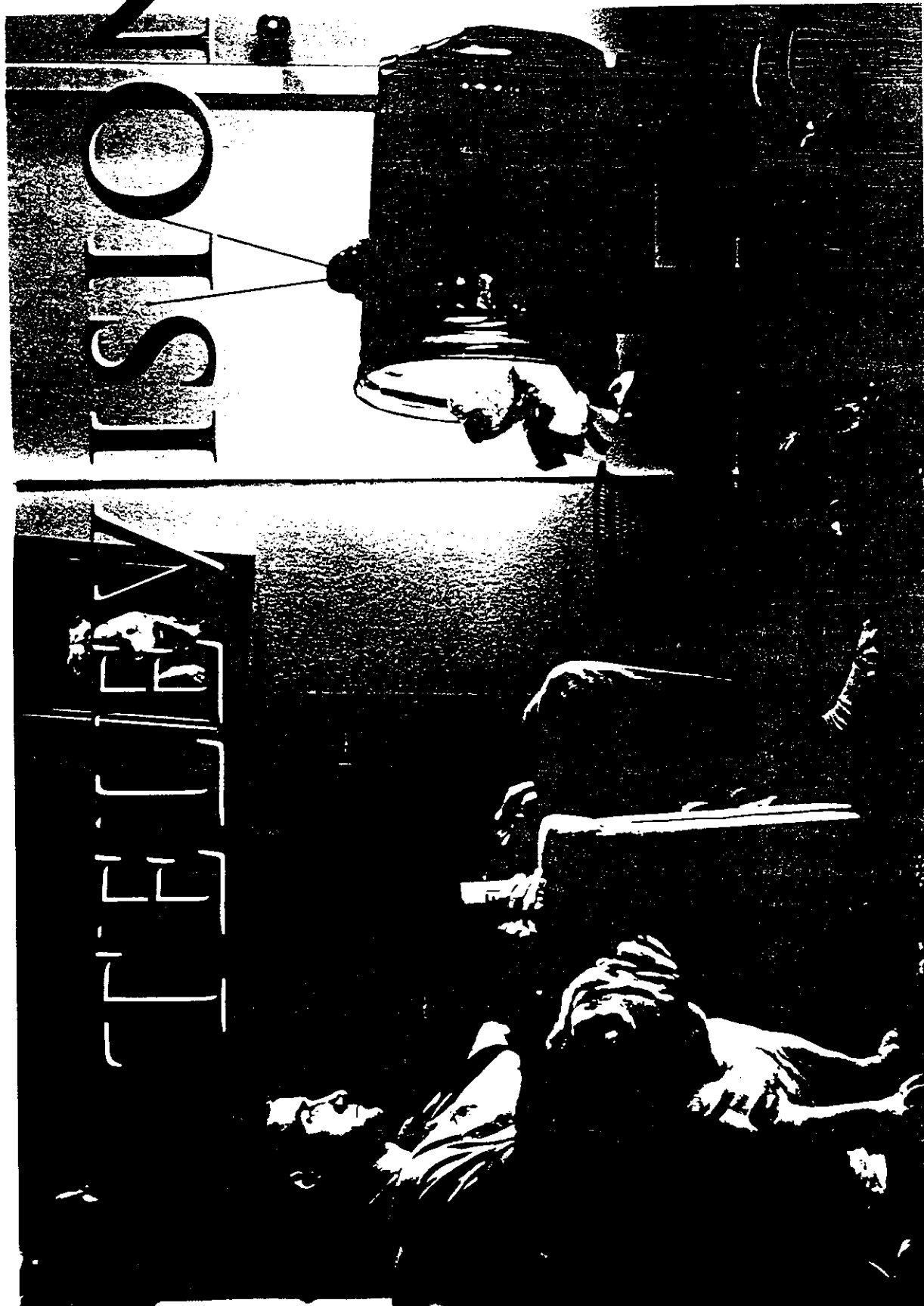

AV ROBERT D PUTNAM

OCH DEN SKYLDIGE ÄR:

ILSIONEN

Samslämiga fakta visar att den sociala tilliten och det medborgerliga engagemanget drastiskt, och till synes mystiskt, har minskat i det amerikanska samhället. En undersökning av lärobara orsaker, pekar otvetydigt ut en misstänkt framför alla andra. Häng med!

MYSSTERI

De senaste årens två största brott har blivit svår fall. Det är en klassisk detektivroman med ett dyrt offer, en överstämning överstämning med le bränd och flera misstänkta. Men som i alla brott är det svårare att säga vad som har hänt än att säga vad som har hänt. Detta är en undersökning av Robert D Putnam som försöker att förklara vad som har hänt i det amerikanska samhället.

Robert D Putnam är professor i Statskunskap och chef för Center for International Affairs vid Harvard University. Han medverkade senast i *Moderna Tider* nr 54, april 1995, med ett utdrag ur essän "Att bowla ensam". Dvansående text är utdrag från en längre essä som publicerats i den amerikanska tidskriften *The American Prospect*, Winter 1996.

DET MYSTERIUM JAG HÄR VILL NY STA UPP ÄR VARFÖR SAMHÄLLSVÄVEN BÖRJADE FÖR SVAGAS, FÖRST PÅ SEXTIOTALET OCH SEDAN I ALLT SNABBARE TAKT UNDER SJUTTIO- OCH ÅTTIOTALEN?

lets och det medborgerliga engagemangets märkliga försvinnande i USA. Med "socialt kapital" menar jag vissa delar i det sociala spelet - nätverk, normer och förtroende - som gör att deltagarna mer effektivt kan uppnå gemensamma mål. (Flerovida dessa gemensamma mål är eftersträvarvärda eller inte, är givetvis en helt annan fråga.) Med uttrycket "medborgerligt engagemang" syftar jag här på människors kontakt med det samhälle de lever i, och då inte bara på politisk verksamhet.

Jag är ännu inte säker på att jag har löst mysteriet, men jag har samlat olika bevis som belyser vad som händer. En viktig ledtråd handlar om generationskillnader. De amerikanska som växte upp under depressionen och andra världskriget engagerade sig långt mer i samhällslivet än senare generationer. Nedgången i medborgerlighet tycks ha ett viktigt och nära samband med den så kallade "medborgerliga generationens" successiva utdöende. Den upptäckten löser inte ensamt fallet, men tillsammans med andra ledtråd pekar den på ett övertygande sätt ut en av de misstänkta, som jag i det följande avser att ställa inför rätta.

Att det sociala kapitalet och det medborgerliga engagemanget verkligen har minskat finns det flera oberoende källor som visar. Enligt tidningsstudier från åren 1965, 1975 och 1985, där vanliga amerikaner antecknade varje aktivitet under en dag, har den tid som ägnas åt informellt umgänge minskat (kanske med en fjärdedel) sedan 1965, och den tid som ägnas åt föreningar och organisationer minskat ännu mer (med ungefär hälften). Medlemsstatistik för så vitt skilda organisationer som PTA (USA:s motsvarighet till Hem och skola), Lions, Föreningen för kvinnliga väljare, Röd Korset, fackföreningar och bowlingklubb visar att medlemmantalet i många av dessa föreningar minskat med mellan 25 och 50 procent de senaste tjugotvå åren. Andra undersökningar visar en kraftig minskning i verksamheter som är förknippade med politiskt deltagande, exempelvis att närvara vid ett protestmöte eller ett offentligt tal, att delta i en diskussion om lokala angelägenheter eller att arbeta för ett politiskt parti.

Alla sorters föreningar har drabbats av minskande medlemsantal, från idrottsföreningar och yrkessammanslutningar till litterära diskussionsklubbar och läckföreningar. Det är bara etniska organisationer, hobby- och trädgårdsföreningar och den allmänna kategorin "annat" som har klarat sig undan ebben. Sammanlagt bekräftar alla undersökningar att dagens amerikaner är betydligt mindre medborgerligt engagerade än deras föräldrar var.

Givetvis håller inte det civila samhället i USA på att dö. På många håll finns det människor som arbetar hårt för att hålla sina närsamhällen levande. Dessutom finns det belägg för att amerikaner i allmänhet lutar mer på sina medmänniskor och är mer socialt engagerade än människor på andra håll i världen. Men om vi ändå skärskådar vad vi faktiskt gör och inte bara vad vi vill göra, och om vi jämför oss, inte med andra länder, utan

med våra föräldrar, så visar all tillförlig information att våra sociala nätverk har försvagats. För att kunna vända denna utveckling måste vi först och främst försöka hitta orsakerna till den underliga stökloken som angripit det medborgerliga livet i Amerika. Det mysterium jag här vill nysta upp är varför den amerikanska samhällsväven började försvagas, först på sextiotalet och sedan i allt snabbare takt under sjuttio- och åttiotalen? Varför börjar idag, alltiflor amerikaner ensamma?

DE VANLIGEN MISSTÄNKTA

Flera tänkbara svar har föreslagits:

- människor är allmer upplagda och pressade,
- människor har det ekonomiska svårare (eller det motsatsen, de har det för bra),
- kvinnor som intåg på arbetsmarknaden ökat strövet i familjen,
- äktenskapet och andra familjeband har försvagats,
- välfärdens ökning har blivit för stor,
- teve, den elektroniska revolutionen och andra teknologiska förändringar har förändrat det sociala livets villkor.

De klassiska frågorna för en detektiv är tillräckligt svårt, motvilligt och tillfälligt. Lösningen på vårt problem, även en partiet sedan, måste utslättas för en motsvarande prövning. Till att börja med måste det verkligen finnas en koppling till medborgerligt engagemang. Om exempelvis yrkesarbetande kvinnor är mer engagerade i samhällslivet än hemmafruor så går det inte att förklara det minskande engagemanget med att både män och kvinnor numera gör karriär.

Sambandet får inte heller vara rent tillfälligt. Om exempelvis föräldrar är mer aktiva medborgare än barnlösa skulle föräldraskap och barnafödande kunna vara en viktig ledtråd. Men om det visar sig att skillnaderna i engagemang i själva verket kan spåras till personernas ålder bör spjunktande fördelbetal inte finnas kvar på vår lista över misstänkta.

En annan viktig fråga är om den misstänkta orsaken förändrats under den tidsperiod vi studerar. Om vi antar att människor bara vara en förklaring på mysteriet om det också visar sig att människor flyttar mer på mysteriet om det också visar sig att ytterligare en betydelsefull fråga är om orsaken i själva verket är ett resultat - av det minskande medborgerliga engagemanget. Om tidningsläsning till exempel är nära förknippat med socialt ansvar kan det minskade tidningsläsandet vara ett följd av att allt färre känner ansvar.

Låt oss nu väga vår bevisning mot dessa provstenar. Men alla först måste vi peka på en trend som försvårar vår uppgift.

MYSTERIET MED UTBILDNINGEN

Av alla faktorer är utbildning den som starkast påverkar den sociala ansvarskänslan i alla former, däribland förhållandet mellan människor ur olika grupper. Att reda ut varför utbildning är så viktigt skulle kräva en hel bok, men låt mig bara konstatera att den här kopplingen blir starkare ju högre upp vi kommer på utbildningssteget. De fyra skolorna mellan 14 och 18 år har två gånger så stor betydelse för den sociala tilliten och delaktigheten som de fyra första skolorna.

I dag är människor mer utbildade än tidigare - utbildningsnivån har de senaste tjugotvå åren ökat nästan dubbelt. Detta gäller även universitetet. Sedan 1972 har andelen vuxna amerikaner med mindre än tolv års skola halverats från fyrtio till arton procent, medan andelen med mer än tolv år nästan fördubblats från tjugotvå till femtio procent.

Om utbildning förstärker det medborgerliga engagemanget och om människor idag är mer utbildade än tidigare - dåuppar vårt mysterium. Med tanke på den höjda utbildningsnivån borde det sociala kapitalet ha ökat med femton-tjugo procent de senaste tjugotvå åren, men i stället visar siffrorna på en nedgång sedan början av sjuttiotalet med ungefär lika mycket. Dessutom har denna mystiska nedgång drabbat alla utbildningskikt i samhället, både de som har universitetsexamen och de som bara har grundskola.

RÖRLIGHET OCH FÖRORTSLIV

Många studier visar att människor som bor längre på samma ställe och de som själva säger sina hem är mer medborgerligt engagerade än andra. På ett tidigare stadium i den här undersökningen påpekade jag att "flyttande motsvarar en ständig omplantering av växter, eftersom det stör känsliga rotssystem - det tar tid för en individ att sätta nya rötter". Men ytterligare undersökningar från nu flyttlassen från allt ansvar för det svikande samhällsengagemanget. Amerikanska folkräkningsskilda från 1995 (och tidigare) är visserligen tydligt att människor inte flyttar mer de senaste femtio åren. Amerikaner är tvärtom en smula mer hemkär idag än förr.

Här är således utslaget enydigt - flyttningsteori: är helt enkelt fel. Men om nu själva flyttandet inte har bidragit till att erodera det sociala kapitalet, kan det i stället vara så att vi har flyttat till plat-

ser, framför alla förorter, som inte uppmuntrar sociala nätverk?

Inne heller detta visar sig stämma. Visserligen är det sant att det sociala beroendet mellan människor varierar mellan olika samhällstyper men skillnaderna är inte särskilt stora och ser helt liknande ut på så många sätt. Den nedgående trenden när det gäller medmännisklig tillit och sociala nätverk är dessutom bokstavligen identisk överallt - i stora och små städer, i förorter, i byar och ute på landet.

TIDSBRIST OCH PENGABEKYMMER

Det är ingen nyhet att amerikaner idag känner sig mer pressade än vad deras föräldrar och föräldrar gjorde. I bakgrunden lurar ekonomiska bekymmer, osäkerhet i jobbet och realloessänkningar. Hur allvarliga försörjningsproblemen och nedbristen vid en första anblick än förefaller vara, så är det dock svårt att här hitta avgörande och bindande bevis. Ildstudieundersökningar ger inget stöd åt tesen att amerikaner i allmänhet arbetar mer idag än tidigare, eller att långa arbetsdagar skulle skapa mindre engagerade medborgare. Andra resultat visar att de som har anställning är mer i efter förening och sociala sammanhang än de som inte är anställda. Dessutom ökar det medborgerliga engagemanget med antalet timmar man är på jobbet, vilket kanske är än mer märkligt.

Om tidsbristen inte har skulden, kan det då i stället handla om en rent ekonomisk bisti? Visserligen är det sant att människor med lägre lön, människor som känner sig ekonomiskt trängda engagerar sig mindre i samhällslivet än dem som har det bättre ställt, även när deras utbildning är likvärdig. Men den nedgående trenden för samhällsengagemang finns i alla inkomstgrupper och den är inte mer framträdande bland dem som drabbats hårdast av den ekonomiska krisen de senaste tjugotvå åren.

Fattigdomen och de ekonomiska orättvisorna är förvisso fruktansvärda och växande problem i USA, men de är inte skyldiga till det brott vi undersöker.

KVINNORNAS FÖRÄNDRADE ROLL

De flesta av våra mammor var hemmafruar och all kapital - en omskrivning för många oerfarna tummari kyrkliga sammankomster, Hem och skola-möten, kalitrep och besök hos vänner och släktingar. Förmödligen är också kvinnornas utträde ur hemmen och deras intåg i lönearbetsmarknaden de största samhällsändringarna de senaste femtio åren. Det är därför svårt att tro att den feministiska revolutionen inte skulle ha påverkat de so-

DET HÄR ÄR INTE TILLFÄLLET ATT I EVERERA HELA ANKLAGELSEAKTEN, MEN JAG TÄNKER PRESENTERA TILLRÄCKLIGA BEVIS FÖR EN RÄTTSLIG PRÖVNING. DEN SKYLDIGE ÄR TELEVISIONEN.

ciälä nätverket, oavsett hur välkommen och efterhängad den är. Kanske har vi här huvudsaken till att det sociala kapitalet har minskat under den senaste generationen?

Vissa mönster i undersökningsmaterialet tyder på det. I absoluta tal har det medborgerliga engagemangst minskat både bland män och kvinnor, men relativt sett är minskningen större bland kvinnor. Tidbudgetsituationarna visar också att det främst är kvinnor som har minskat sitt föregångsly.

Dock visar det sig att den allmänna nedgången är större bland hemmafruar än bland de kvinnor som arbetar. Jämförelser mellan studier från 1965 och 1985 visar att anställda kvinnor som grupp ågar mer tid åt föreningsliv än för, medan hemmafruar idag ågar mindre tid.

Även om kvinnor tycks ha en oproportionerligt stor andel av det minskande medborgerliga engagemangst så är det alltså svårt att hitta några mer detaljerade fakta som styrker tesen att detta beror på att de gått ut i arbetslivet. Utan tvivel har kvinnornas inträde på arbetsplatserna påverkat vilken typ av organisationsformer de tillhör. Men i motsats till många tidigare spekulatio- ner finns det inget empiriskt stöd för att denna förändring har spelat någon avgörande roll i den totala minskningen av sociala nätverk och medborgerligt engagemang.

AKTENS KAP OCH FAMILJ

En annan omdiskuterad samhällstrend som mer eller mindre sammanfaller med nedgången i medborgerligt engagemang är den traditionella familjens sönderfall - mamma, pappa, barn. Eftersom familjen i sig, enligt vissa be- traktelsesätt, är en nyckelform av socialt kapital så är kanske det- ta sönderfall en del av förklaringen till det minskande samhälls- engagemangst.

Vad kan man då utläsa av det empiriska materialet? Till att börja med är det övertygligt så att familjehandeln har luckrats upp. Andelen vuxna ogifta amerikaner steg från tjugofem pro- cent 1974 till fyrtioåtta procent 1994. För det andra uppvisar gif- ta män och kvinnor något högre siffror när det gäller våra två mått på socialt kapital. Ensamstående - både män och kvinnor, skilda, separerade och de som aldrig gift sig - är betydligt mer misantropiska och mindre medborgerligt engagerade än gifta. Eftersom det framgångsrika äktenskapet, särskilt om det in- kluderar barn, är statistiskt korrelerat till medborgerligt enga- gemanng så innebär det att nedgången i såväl tillit som organisat- ionstillhörighet åtminstone delvis har samband med äk- tenskaps sönderfall.

Givetvis är orsakssambandet komplicerat - skilsmässorna kan också vara en följd av och inte bara orsak till lägre socialt ka-

pital. Exempelvis är det väl tänkbart att ensamstående och på- nonda är snarare att leva med än andra.

Men inte heller den förändrade familjstrukturen kan vara huvudförklaringen; eftersom det medborgerliga engagemangst har minskat också hos de lyckligt gifta. Min egen slutsats är att aktens uppsplätningen möjliggör en medhjälpare till brott, men inte själens huvudskänk.

VÄLFÄRDSSTATENS TILLVÄXT

Välståndets utveckling anges av vissa observatörer som en orsak till bland till och med huvudsaken till vårt problem. Och till punkten stämmer - de sociala nätverken började växa smokt samtidigt som välfärdstaterna växte fram. Inlagt den här uppö- mningen undergräver det stivla samhället genom att skapa "trängde undan" privata initiativ.

Vissa regeringsringar har också med all säkerhet för- stort socialt kapital. Samtidigt är det svårt att se vilka ingripa- den som har fått människor att sluta spela bowling eller delta i läseklubbar. Vissa offentligt inrättade, finansierade eller under- stödda institutioner kan till och med skapa tillit mellan män- niska och andra del av det konkreta engagemangst. Vilken effekt som är den dominerande kan bara avgöras med empiri, inte ideologi.

För empiriskt sätt att nämna sig denna fråga är att undersöka hur det medborgerliga engagemangst varierar på olika politiska nivåer. Jämför man exempelvis USA:s stater med varandra visar det sig att skillnaderna i medborgerlighet inte alls beror på de of- fentliga utgifternas eller statens storlek. Medborgare i "genio- va" stater är inte mindre medborgerliga eller engagerade än de som bor i mer "sparsamma" stater. Jämförelser mellan länder kan också ge information. I OECD-länderna, där siffror om social tillit och föreningsaktivism finns samlade i en undersökning från 1990, 91 som värderingar (World Values Survey), finns snarast en positiv korrelation mellan socialt kapital och statens storlek.

GENERATIONERNAS ROLL

Förutom människors utbildning är deras ålder det som mest påverkar hur medborgerligt engagerade de är. Alla statistiska analyser visar att äldre människor genomgående tillhör fler föreningar än yngre och är mindre misantropiska. Dessutom rörar de i högre grad än yngre och läser oftare tid- ningar - två andra former av medborgerligt engagemang som är nära förbundna med social tillit och tillhörighet.

Det kan antas att det medborgerliga engagemangst ökar under livs tid människor mögnar och blir vuxna, när en plått i medel- åldern, för att därefter minskar. Denna kurva skulle i så fall över- ensstämma ganska naturligt med livscykelteori - det var ännu inte så mycket som förtolkade siffrorna. Men detta visade sig vara en fun- damental felaktighet av den allra viktigaste ledtråden i hela diskussionen. Via den amerikanska federala socialstatistiken går det nämligen att följa enskilda individer på deras väg genom livet, och helt överensskande ger detta material praktiskt taget en helt bebyggd alls för en sådan livscykelberövande medborger- lighet.

I såfall visade det sig att perioden mellan 1972 och 1994, och särskilt andra hälften av åttioalet, innebär en medborgerlig ned- gång för både unga och gamla. Den centrala paradox som detta mönster illustrerar är följande:

Äldre människor är genomgående mer tillitfulla och aktiva i yngre, men ändå blir vi inte mer tillitfulla och aktiva ju äldre vi blir. Hur är detta möjligt? Hur kan äldre människor idag vara mer tillitfulla och engagerade, om de inte blev mer tillitfulla och engagerade i takt med att de åldrades?

Svaret till denna paradox är att inte fråga efter människors ålder, utan vad vilken tidpunkt de var unga. Vad vi då finner är mycket tydliga skillnader mellan generationerna i livskoren- sver medborgerligt engagemang. En hög och tydlig stigande trend för dem som är födda under 1900-talets första tredje- del, en upplagan och vändning i generationen född runt 1930 och därefter en kontinuerlig sänkning av nivån fram till kalla kriget på sextioalet. Anmärkningsvärt är att denna nedgående trend i faktorer som tillit, samhällsörighet, röstetal och tidningsläsande försvagar avbrutet i nära fyrtio år.

Skillnaderna är uppseendeväckande i alla avseenden. Om man exempelvis jämför den generation som föddes tidigt på tju- soalet med dess barnbarn födda sent på sextioalet, så visar det sig att barnbarnen tillhör dubbelt så många föreningar som föräldrarna, att det är mer än dubbelt så många som har på sina medlemskort än att de yngre gör det, att det är mer än dubbelt så vanligt att de äldre röstar, och att de läser dags- tidningen nästan tre gånger så ofta som de yngre. Och kom ihåg att det inte finns något belegg för att den yngsta generationen med tiden kommer att nå upp till sina föräldrars starka med- borgerliga engagemang.

Detta innebär i korthet att de amerikaner som blev vuxna år- tiondena efter andra världskriget var markant mindre medbor- gerligt engagerade - och att därtill alla åldersgruppers enga- gemanng minskade en smula under åttioalet. Mönstret antyder att det var en helt annan erfarenhet att växa upp före kriget - än efter. Det är som om efterkrigsgenerationerna hade utsatts för en mystisk römgensstråle som oavbrutet och i ökad omfattning gjorde dem mindre benägna eller förmögna att engagera sig

medborgerligt. Vilken denna kraft kan ha varit, så är det den - snarare än något som inträffade på sjuttio- eller åttioalet - som svarar för större delen av det medborgerliga sönderfallet som är kärnan i vårt mysterium.

DEN HUVUD- MISSTÄNKTE

Med det här nya sättet att formulera gåtan, kan vi se att den tidsända av nationell enhet, patriotism och gemensamma uppfostringar som kallinerade 1945 rörligen för- starkte samhällsengagemangst. Å andra sidan är det svårt att till- dela exempelvis det kalla kriget någon roll i samhällsengaget - eftersom den nedgående-trenden i medborgerligt engagemang förhöjades ändå från fyrtioalet till sjuttioalet, utan någon syn- barlig koppling till yttre världshändelser.

Det går inte heller att bygga en teori på sextioalets genera- tionskänslor och kulturskiftet. Och inte heller kan fattigdom eller ekonomisk välsänd förklara den nysvarande generationens lika för de som blev vuxna på det sama femtioalet, det blomst- rande sextioalet och det bakslagna sjuttioalet.

Jag har bara funnit en enda framstående misstänkt, där åtskil- liga undret talar sitt tydliga språk, och där det också finns direkta bevis. Det har är inte rätt tillfälle att leverera hela anklag- selakten, eller att ge en fullständig översikt av möjliga för- svarslinjer. Men jag tänker presentera tillräckliga bevis för en rättslig prövning.

Den skyldige är televisionen. För det första är tidpunkten rätt. Den medborgerliga genera- tionen var den sista som växte upp utan teve i USA. Teven dok- upp i det amerikanska samhället som en bläst på femtioalet - 1950 fanns det teve i bara tio procent av de amerikanska hem- men, men redan 1959 hade 90 procent skaffat teveapparat, två- tiodan den snabbaste spridningen av en teknologisk uppfinning någonsin. Effekterna av denna revolution fortsatte i decennier, mängden tillgängligt ökade med 17-20 procent på sextioalet och ytterligare sju åtta procent på sjuttioalet.

I televisionens barndom var teveintenderna något som de minst utbildade ägnade sig åt, men under sjuttioalet började även högre utbildade titta. Ju äldre man är, desto mer tittar man på teve och alla mest tittar man som pensionär. Men dessutom tittar varje ny generation mer på teve - 1995 var teveintendat 50 procent högre än på femtioalet.

De flesta undersökningar visar nu att amerikaner i allmänhet tittar på teve fyra timmar om dagen (förutom de perioder när teven bara står på i bakgrunden). Även om man bara räknar mer- tre timmar om dagen så innebär det ändå att televisionen upp-

tycktes beredd att diskutera det principiella och grundläggande i den nya massmediernas omvandling av våra västerländska samhällen.

Ändå rör det sig om en förändring av historiska dimensioner, genomfördd under mycket kort tid. De moderna massmedierna ändrar i grunden kommunikationsprocessen i våra samhällen. De möblerar om i våra tvärsnitt. De omkastar i grunden förutsättningarna för språk och kunskapsbildning, liksom villkoren för politik och ledarskap, auktoritet och samhällsförståelse.

Med massmediernas framväxt har andra kanaler för kommunikation drastiskt försvagats, inte minst den kommunikation som utgår från egna erfarenheter för beslutsfattarna i politiska samhälle till bankomatsamhälle. Bondsamhället var informationsfångit men erfarenhetsriktigt; var och en förstod sambandet mellan sänd och skänd, liksom människans existentiella utsatthet. Bankomatsamhället är informationsriktigt men erfarenhetsfattigt; pengar kommer ur en vägg eller sätts in på konto av riksfinansieringsverket.

Samtidigt har personkommunikationen, dvs det direkta samspellet med andra i folkrelater och kommuner, eller genom förtroendebärare som vi känner till till och med också försvagats. Även den intellektuella vägen, läsning av böcker, spelar allt mindre roll (hur mycket kan diskuteras och vem som sköjer sig alltför åt mellan olika följningsgrupper).

Samtidigt som alltså den massmediala kommunikationsvägen blir allt mer dominerande, förändras den drastiskt:

- Bildmedier växer i förhållande till textmedier. 1970 saknade 5 procent av LO:s medlemmar teve hemma, och 10 procent daglig tidning. 1994 saknade 2 procent teve, och 27 procent daglig tidning. Olika medier har olika informationsegenskaper - text har andra egenskaper än bild - vilket innebär att byte av medium får betydelse för kunskapsnet.

- Journalistyrket har ytterligare professionaliserats, försetts med en kärnkärna vars ledande myt är avvisjären, inte folkbildaren. Det är en världssyn som tenderar att sänka alla auktoriteter, som tror sig ståika demokratin genom att avslöja för folket att det är bedräget av makten.

• En total volymexplosion har medfört en växande klyfta mellan utbudet av budskap och vår fysiska förmåga att ta emot dem. Den senare har ju inte alls förändrats; hjärnorna har samma egenskaper som sedan tusentals år, dygnet tittar har inte växt och vi behöver fylla dem även med att arbeta, sova, älska. Ökat utbud men oförändrad förmåga till inläsning till ett växande uppmärksamhetsunderskott. Allt fler budskap får vänta årensgräns. Framtida budskap får vänta årensgräns. Detta sin tur ökar konkurrensen mellan budskap om att vara just det budskapet som när fram. Därför tenderar avsnidarna, reklambyråer likväl som redaktioner, att skära de dramatiska greppen, däribland att korta av och att utrycka sig alltför drastiskt och utmanande. Antalet sekunder mellan bildväxlingarna i Rapport gick ner från 13 sekunder 1982 till 3,6 sekunder 1992, därmed närmande sig rockvidens bildtempo.

Till andra kommunikationsvägars försvagning och massmediedrörens förändring läggs en tredje faktor: allas anpassning till massmediernas nya roll och logik. Alla som behöver nå ut via medier - partier, organ, aktörer, demonstrationer - tenderar att anpassa budskap och forum för att lyckas. Därmed vänds hela samhället efter den massmediala logiken. Vi får, med norske maktutredaren Gudmund Hernes formulering, det medievindna samhället syns då inte, så är då inte. Och såttet att synas är att synbyggja sig i format och förmedlingar så att man platsar i teve.

Vad jag här beskriver är inte en slutlig, eller nödvändigtvis ens i alla delar aktuell sanning. Pressen har till exempel alltför en stark roll i Sverige, inte minst som legitimerare av vad som är bärande i samhällsbatteln till skillnad från strunt. Poängen är att vi rör oss med förändringar i förhållanden som är fundamentala för karaktären av vår demokrati - villkoren för samtal och samspel, förståelse och förklaring, ledarskap och lysart - och att vi kring detta behöver föra en djupgående kulturdiskussion.

USA ligger som så ofta före, både i probleminvid och i problemlösning. En ström av väsentliga böcker har kommit de senaste åren om just den djupare kulturella innebörden av tendenserna i massmediesamhället. En kategori av böcker rör närmast att den gamla politiska kulturen överlyg-

las av den nya informationskulturen. Det främsta vetenskapliga verket på området är New York-professorn Thomas E Pattersons bok *Out of Order*. Ur funktionen. Två böcker skrivna av journalister har väckt större uppmärksamhet: *Nixon and the Culture of Lying*. Nyhetsjournalistiken och logikens kultur, av Paul H. Weaver och nu senast *Breaking the News - How the Media Undermine American Democracy*, om hur medierna undergräver den amerikanska demokratin, av James Fallows. Huvudinnehållet i dessa tre böcker, högeligen värda att läsa också genom sin konkretion i nästintill alla tre böcker, är väsentligen detsamma. För exempel, är väsentligen detsamma. Journalistiken har alltför gått mot drama, avsnidningen och kris.

Thomas E Patterson visar med boken 1960 fram till idag, även en tidning som *New York Times* har i sin politiska journalistik gått från en relation 20/80 till en relation 80/20 när det gäller balansen mellan journalistisk egenaktning och taktik referat av ledande politiker, liksom när det gäller balansen mellan politiskt själv och substansredovisning av politiska frågor.

Paul H Weaver visar hur *emerging journalism*, utryckningsjournalistik, också tenderar att leda till *emerging government*, utryckningsregimale; alltför av politiskt beteende präglad, så akut krisrespons i slutet för av långsiktig eftertanke. Detta för hela tiden bort intresset från sakkägnerna, var politiker står och hur målkonflikterna ser ut, och skapar "ett klimat av missliktsamhet" som undergräver förtroendet mellan för ledarskap. Detta visar entydigt att sambandet är starkt mellan massmediers alltför cyniska sätt att beskriva politikens karaktär och allmänhetens allt större mistro och massmord inför politik.

Det vanliga i amerikansk politisk vardagsjournalistik är att behandla politiken som om den gällde ett sportevenemang, noterar James Fallows. Det som vi upplatar tar som mest störande och destruktivt i dagens nyhetsbevakning får sin rimliga förklaring om vi stuar att göra skillnad på sport och nyheter. Det man skriver om har ingen större betydelse, egentligen. Ingen konflikt = inga nyheter; det måste vara match för att något ska räknas. Spieglingen av den amerikanska sjukvårdens problem försvann i samma ögonblick som både demokrater och republikaner bestämde sig för att släppa frågan politiskt, visar Fallows; att själva problemet finns kvar påverkar inte nyhetsrapporteringen.

Mått vad som kan mätas, även om opinionen inte är mogen. Allt är en enda stor turnering; mandatperioden är bara en rätt så ointressant transportsträcka, ungefär som grundberiet i ishockey; för att avgöra vilka som ska slås ut fram till finalen/valet. De riktigt stora evenemangen är några få, som olympiad och presidentval; men vilka de är spelar inte så stor roll; O J Simpson tog utan vidare över från risken för kända penningrikt med Nordkorea som det *event* de amerikanska teveprogrammen behövde.

Via sportmetalornas formatellas föreställningen till allmänheten, skriver Fallows, att politisk eventemang, utan verklig betydelse, ja närmast som profittbrorring: "Konflikter byggs upp och blåses av, och ingen tar det hela på allvar. Som åskådare kan vi skratta och se ner på deltagarna, eftersom vi vet att allt bara är effekter."

Alla te förtattarna befår att medierna undergräver demokratis politiska institutioner och därmed i stora hand sin egen existens. "Pressen står och faller över James Fallows. Nyhetsjournalistiken kan inte konkurrera om underhållning med riktigt underhållning. Om politiken bara är dramatik för dramatis egen skull, dvs inte när betydelsefull för verkligheten än ett sportevenemang, varför ska då allmänheten i längden bry sig om och ta på allvar vad som skrivs och sänds?"

Mycket riktigt har den amerikanska allmänhetens desillusion inför politiker nu överfört till en växande cynism också utdagsjournalistik är att behandla politiken som om den gällde ett sportevenemang, noterar James Fallows. Det som vi upplatar tar som mest störande och destruktivt i dagens nyhetsbevakning får sin rimliga förklaring om vi stuar att göra skillnad på sport och nyheter. Det man skriver om har ingen större betydelse, egentligen. Ingen konflikt = inga nyheter; det måste vara match för att något ska räknas. Spieglingen av den amerikanska sjukvårdens problem försvann i samma ögonblick som både demokrater och republikaner bestämde sig för att släppa frågan politiskt, visar Fallows; att själva problemet finns kvar påverkar inte nyhetsrapporteringen.

En andra kategori av kulturkritik gäller inte så mycket mediernas innehåll som hur medierna används, mera om hur de inverkar på våra liv som medborgare än direkt på den politiska processen.

Det senaste årtiondets viktigaste samhällsvetenskapliga verk är statsvetaren Robert D Putnams studie av medborgarkultur i Nord- och Syditalien, presenterad i boken *Making Democracy Work*, nyss utgiven även på svenska. *Den fungerande demokratin - medborgarens röster i Italien*. Kort uttryckt visar Putnam hur ett samhälls stycka och framgång, även ekonomiskt, är intimt förknippat med byggandet av socialt kapital, av den medborgarliga kompetens, de etiska normer, den vana att ta

DRAMATIK FÖR DRAMATS EGEN SKULL, VARFÖR SKA DÅ ALLMÄNHETEN BRY SIG OM OCH TA PÅ ALLVAR VAD SOM SKRIVS OCH SÄNDS?

förtroendetekniken har försvagats och det har skett ett allmänt tillbakadragande från civilt medansvar. Etzioni visade med tre studier under sitt framträdande i Sverige hösten 1995, på inbjudan av Moderna Tidningen att detta civila tillbakadragande gäller även i mycket konkreta avseenden; allt färre säger till föräldrarna till tonåringar som kör bil för fort i det barnrika villområdet, pipekar när någon medvetet förför ett träd eller kastar skräp på marken, ingriper ens med ord när en förälder på snabbköp slår sitt tvååringa barn.

- Varför har det sociala kapitalet minskat?

Den andra fråga analyserar nu Putnam i uppsatsen *The Strange Disappearance of Civic America*, Medborgar-Amerikas märkliga försvinnande. Det rör sig om nedgång i olika former av medborgarligt deltagande på mellan högskolan och femtio procent under löppet av ett år årtionden. Putnam går systematiskt igenom ett stort hypoteser, värderar kandidaterna som förklaringsfaktorer till omgång och riktning, och kommer så småningom fram till en huvudsakstänkt: televisionen. Den spårnande undersökningen står att läsa på sidan 22 i detta nummer av Moderna Tider.

Den grundfråga Putnam ställer är: genom vilka mekanismer reproducerar vi den goda demokratis värden och medborgarliga kapital? Demokratin är inte evigt given, svenskar är inte mer nämningsvärda än serber, toleransens sakbearbetningens och kompromissens vanor är inte naturligt betingade; de kräver institutioner och sammanhang som ständigt förplantar dem.

Amerika, och även Sverige som har haft ett samhälle med stort socialt kapital i Putnams mening, lever ännu på ett arv. Jag betraktar mig inte som särskilt gammal, några år under femtio, men såg faktiskt in i en teveapparat förrän jag var tolv år. Den lediga tiden utöver skolan ägnades fotboll och annat föreningsliv (frimärksklubb, un70-gomslags hos goultemparna osv) samt insatser i familjens kombinerade affär och lokalteatkon. Mina föräldrar försvann av och till på förenings-

Många hade dessutom räkat ut för att socialsekreteraren tveklöst på viljan till förändring, och därför ställts inför ett utmanande uppdrag som skulle leda till en omstrukturering av arbetsmarknaden. Datorer och dess hanterning var ännu en ordning på saker och ting.

Första dagen ägnade vi åt att lära känna varann genom att promenera i skogen och grilla korv. Sedan vidtog utbildningen. Tre tjänstemän från arbetsförmedlingen och två arbetsmarknaden förläste växelvis om vilka vi var och vilka problemen vi hade och vilka lösningar som stod till buds. Alternativen var fyra, eller möjligen fem, och listades punktvist på svarta tavlan.

En och annan av oss kunde möjligen, även om det inte var särskilt troligt, ha den oförskämda turen att hitta ett jobb. En riktigt, med kollektivavtal, sjukpenning och sådant. Men vi andra skulle inte misströsta. För oss återstod oväntade punkter: APU, rekryteringsstöd, arbetsplatsintroduktion och så vidare. Praktiskt skulle vi få på ett eller annat sätt. Vi skulle inte bli svikna. Vi skulle i alla fall få känna på hur det känns att ha ett jobb. Och småföretagare som inte har råd att anställa skulle få känna på hur det känns att ha anställda.

Så följde vecka efter vecka med fullmatat schema: Utbildning, motivation och kommunikation, målprojektskap, östersjökonst, presentationsteknik, logistik, ISO 9000, omvärldskunskap och annat matnyttigt. En av fröknarna var strängare än de andra. "Kan ni inte sitta stilla, får ni gå hem?", rop hon åt de stygga pojkarne längst bak. Men folk strammade kvar. Annars skulle de ju gå miste om A-kassa, KAS eller socialbidrag.

Folk kom också utifrån samhället och föreläste. Sådana som hade sökt och fått jobb berättade om hur man söker och får jobb. Glada och positiva människor berättade om hur man blir småföretagare, och en rätt beskedlig tjänsteman från länsarbetsnämnden berättade om hur man uppstår framgång i näringslivet.

Givetvis fick vi även projektutbildning. Projekt ligger i tiden och är matnyttigt. I praktiken är ett projekt i dessa sammanhang vanligen ett multimedialt bildspel som presenterar ett företag, en vara eller en tjänst. Men det kan även vara till exempel en utbildning med samarbilder på karnivalsmördaren Jeffrey Dahmer, ritutvaldöraren Charles Manson eller någon liknande idel. Bara det är något kreativt.

Men framför allt var datorer en "inkörsport till morgondagens IT-samhälle", som det hette i informationen. Många timmar ägnades åt självständigt arbete vid datorn med hjälp av handledare som var meststerelevanter från förra kursen. Mest handledning fick de ägna åt alla de elever som trodde att Tetris var bästa inkörsport till morgondagens IT-samhälle.

Så kom dagen för avslutningen. Vi fick sitta i aulan och se alla bildspel vi hade presenterat. Sedan fick vi diplom. Några ambitiösa mönsterlever hade utsetts till handledare för nästa kurs och hundratals utgångsbehovande. Vi andra tog bussen eller bilen därifrån för sista gången. Vi var färdiga med datorer, färdiga för alla de där möjligheterna som samhället tillhandahåller i stället för jobb.

För oss återstår nu bara att vanta på att morgondagens IT-samhälle skall inlätta sig. ■

MODERNA TIDER

DRAMATEN

Inbjuder till ett seminarium – onsdagen den 5 juni –
i Drottningstaden, om och kring **Ingmar Bergmans**
uppställning av **Emripides tragedi Beckantarna**

Vår längtan efter ordning och vårt behov av kaos

Inget samhälle kan leva utan ordning, men kan ett samhälle leva utan ett visst mått av kaos? Det kaos som kommer ur livet självt. Det slags kaos som är förbundet med människans drift att skapa, söka och förklara, att bryta ramar och spårånga gränser.

Den grekiska Dionysoskulten handlade om att ge utrymme för den sådana i människans natur.

Var finns det utrymnet idag?

P R O G R A M

14.00	Samling med kaffe, utanför Mälarsalen
14.30	Inledning av Lars Löfgren
14.45	Marie Claire Hallberg , Dionysos och det gudomliga vansinnet
15.10	Lisbeth Gustafsson , Mystik som helig därskap
15.30	Odd Engström , Det alltför ordnade samhället
15.50	Göran Rosenberg , Tragedi och politik
16.00	Dionysos på scenen. Göran Rosenberg samtalar med Erlend Josephson och Donya
	Faer om det dionysiska elementet i teatern
16.30	Drink i marmorfoajén
17.00	Middag i Dramatens inre
19.00	Beckantarna i Mälarsalen

Anmälan till Dramatens gruppbokning, Box 5037, 102 41 Stockholm. Tel 08-665 61 47, fax 08-667 84 00 senast måndagen den 20 maj. Pris: 1900 kronor.

Televisionen kom in i svenskarnas liv i mitten på femlotalet.

Den förändrade på några år våra umgängesformer och samtalslämnen. Efter ytterligare några år vårt språk, vår politik och vår syn på oss själva.

Fyrtio år senare börjar vi, som på nästa uppslag, diskutera de djupare effekterna av televisionens segertåg. Barbro Alving såg dem naturligtvis omedelbart.

Ta bort tittskåpet!

AV BARBRÖ ALVING

LONDON, DECEMBER, 1952

Så här man då mött televisionen! Och härmed yrkar jag allvarligt att kommunikationsministern sätter handen till plögen och ser till att vi får television även här. Hur länge skall det efterblivna land förövara mig, skattebetalare, den elementära lära att låta bli att installera television i mitt hem? På gamla dagar, när alla andra människor sitter och tittar på television ska jag gå friska kvällspromenader till Bakstråvarnas Forening där jag är hedsordförande och varmt avhållen av andra tvinga åldringar. Vi ska läsa högt ur Dan och spela knack.

Det är London som skänkt mig denna fasta livsfilosofi. Mitt hem är i London, men magnifikt – det har både radio och television på varje rum. Det är både praktiskt och varmljuvigt. meningen är att turisten aldrig ska gå ut och drulla omkring i den lektska trafiken och göra sig illa.

Jag darrade av spänning när jag först trädde in i rummet. Tänka sig det att man själv – som ju internationellt sett är liksom iue från landet – äntligen skulle få uppleva detta det nyaste miraklet!

Darringen pågick ännu på femte dygnet. Det berodde på att miraklet och jag inte hade samma tider. Turisten kläffar inte så praktiskt och varmljuvigt som den borde. Ingen människa som bor på hotell är någonsin hemma på de tider när televisionen är i gång. När den börjar mot aftonen går man ut och åter middag, och när man kommer hemvängande har de sunda televisionsmänniskorna för länge sen gått och lagt sig.

Och lika bra var det, för jag var så forskräcktligt rädd att den skulle explodera. Fruntimmer och teknik och allt det där, men vad skulle man tro?

Apparatens var en liten mahognyblänk låda som stack ut från väggen. Övannå ladan satt ett plakat där det stod vilka tider programmen gick och hur man skulle mixra med de ivenue rattar. Apparaten är rätt inställd, så plakatet i svart och korrekt text – men om, ropade det sedan med stora, ängsliga röda bokstäver, om det blir något tjall, mig ögonblickligen till telefonväxeln.

På sjätte dygnet beställde jag smörgåsar på rummet, släckte ljuset, vred på rattarna, tog ett pulver och satte mig med bultan-de pulsar. Längsamt blev det ljus på den lilla bjudduken. Det

flimrade i långa vatttrade vågor som en insjö före en åskby. Så, plöfsligt, hände undret! Det stora ögonblicket var inne! Någon-ting framträdde på duken!

Det var en text. *Intervju* stod det med hoppiga bokstäver. Paus. Omedelbart på det kom en röst som bad om ursäkt för att ut-sändningen tills vidare måste avbrytas. Jag gick ut och åt middag. Ett par kvallar senare gick det bättre. Då fick jag in en nyhets-utsändning. Det var några fordon från bilens barndom som var ure och åkre i London, i någon sorts motorhistorisk parad. De åkte och de åkre, genom regnvåta gator, över regnvåta broar, ut-åt regnvåta landsvägar, medan folk stod på trottoarkanterna och gapade. Här hemma sat jag och gapade förhäat på dessa gamla bilskrällen, men jag var åtminstone torr.

Sen kom en herre och berättade om enuggla. Sen kom en ut-onördentligt korkad parodi på en operett. Sen kom en fråge-sporttävling med beställda skratsalvor.

J a ja, jag vet. Televisionens barndom och allt det där. Har inte hittat sin form. Har inte nog med pengar för goda program. Kan inte hyra de bästa artisterna enbart för engångsframträdanden. Måste passa alla.

Det är inte det. Det var man själv som var en dyster studie. Har ni varit med om det avgivande sättet att nyttja radion? När man knäpper på till musik och efter en stund kommer på sig med att inte lyssna till Beethoven? Lita på människan och televisionen: det finns ju värdefulla program även där. I början slår man på och hör och ser rubb och stubb. Efter en tid slår man på den, lä-ter ljuset binnna, tittar förstört ett slag och sätter sig att läsa en god bok medan apparaten står där och murrar och flimtrar. Det ena som det andra är inte riktigt krytt.

Man tror med andra ord – helt högljuddigen – att människan inte är menad till att sitta rätt upp och ner i hemmet och bara titta. Och lyssna. Och mata. Så här ska inte vara någon television. När de små barnbarmen en gång i framtiden tittat till sig en ap-parat så flyttar mormor. Så får det ordnas med barnvakt per te-levision. Det ska väl kunna gå. Med en präkligt människa som hoppar fram då och då på duken och höter åt de små. ■

ur *Kärningen mot strömmen*, Gidlunds 1991

KVALITETS KVALITETS KVALITETS

orsaken skreptekerna menar att det snarare är misantropan som skapar självporträttet av tvättorn. I avskatan på empiriska undersökningar kan man ändå anta att överdrevet tevetittande kan göra människor mer pessimistiska.

Kanske påverkar också televisionens form och innehåll på ett mer grundläggande sätt här vi samspelar med var omgivning och med varandra, som vissa samhällsvetare länge har velat leva kan leda till passivitet, anses Neil Postman. Televisionens effekter på barns socialisering har debatterats helt under ne åttonden. Den mest sarsade slutsatsen från ett samrekonstruerat bildand undersökning resulterar i att ymnigt tevetittande möjligen leder till ökad aggressivitet (men kanske inte våld), att det förmedlar en försvagad skolprestationer, och att det är starkt korrelerat med psykiska sjukdomar.

Som jag har sagt väcker bevisningen ännu mer än en talsändelning, men forskare har också ett förklarande.

For lirt mer än nio år sedan har de första tevetittarna på upplockning av de sociala nätverken började märkas i amerikansk politik, påpeksade statsvetaren John de Sola Paol att den avgörande frågan skulle bli - den var som han rikligt påpeksade ännu för något ställe - om utvecklingen markerade ett tillfälligt väderomslag eller en permanent klimatförändring.

En stor del av de förändringar vars första tecken han noterade, har visat sig innebära ett klimatstarkt. På samma sätt som upptäckten av ozonlagrets uttunnning gjordes först flera år efter att man registrerat de bakomliggande utsläppen av freoner, blir de sociala nätverkens sönderfall fullt synligt först årtionden efter att processen inlemts.

Likhet med Milnerets ugglor som flyger i skymningen, börjar vi försöka att uppskatta den medborgerliga generationen och dess betydelse för USA:s samhällsliv först när de går i pension. Om inte USA får en dramatisk ökning av det medborgerliga engagemanget de närmaste åren kommer amerikanska 2010 att vara ännu mindre delaktiga i gemensamma aktiviteter, lita ännu mindre på varandra och rösta ännu mindre än idag.

Paol skrev en förvävarsvärk förtärende bok, *Technologys without Borders*, teknologier utan gränser, som publicerades först efter hans död 1991. Där hävdade han att den kommunikationsteknologiska revolutionen kommer att påverka både samhället och kulturen starkt decentraliserande och sönderdelande riktning. Han hoppades att resultatet skulle bli ett "samhälle på flera nivåer för den individuella friheten, och till viss del är det en entusiasm som pågår. Vi som beklagar medborgarskansans nedgång i det nutida USA får samtidigt inte glömma att friheten under samma tid har ökat. Vi får inte hämta i en ökatisk och nostalgisk feritontalsångtan.

A andra sidan är kanske delar av denna fribesvärmliga teknik på väg att bryta sönder våra sociala nätverk. Paol försvarade i det här sammanhanget vad han kallade en "mjuk teknologisk determinism", eftersom han ansåg att sociala värden kunde styra teknologin.

Med det perspektivet ska vi inte bara försöka överväga hur teknologin har privatiserat våra liv - vilket det syns mig att den har - utan också om vi tycker om resultaten. Och ta reda på vad vi ska göra åt det om vi inte tycker om det.

Givetvis ska vi göra detta tillsammans, inte var och en för sig. ■

Översättning: Maria Carlsson

tar omkring 40 procent av genomsnittsamernikans fritid - en ökning med omkring en tredjedel sedan 1965. Dessutom har de flesta idag mer än en teveskärmar. I slutet av åttondet hade tre fjärdedelar av alla amerikanska hem mer än en teve och eftersom de här siffrorna fortsätter att öka blir det möjligt att titta ännu mer.

Den här omfattande förändring av vad amerikaner gör på de gårdar och kvallar kom precis samtidigt som det civila samhället började falla sönder. Och kopplingen mellan teves förstås är och de sociala nätverkens bortsvinnig är inte tillfällig. Kopplingen mellan medborgerligt engagemang och tevetittande kan jämföras med kopplingen mellan tevetittande och dagstidningsläsning. Den grundläggande skillnaden är enkel: dagstidningsläsning är förknippat med högt socialt kapital och tevetittande är förknippat med lågt.

På varje utbildningsnivå är de som läser mycket också socialt delaktiga, medan de som tittar mycket på teve är mer ensamma. Mer detaljerade analyser visar till och med att mycket tevetittande är ett viktigt direkt skäl till att lägst utbildade inte är lika engagerade i sina näringslivet. Om man tar hänsyn till olikheter i tevetittande försvinner korrelationen mellan hög utbildning och stort medborgerligt engagemang nästan helt.

Varje timme framför teven är förknippad med mindre tillit till andra människor och lägre delaktighet i olika grupper och företag, medan varje timme av dagstidningsläsning är förknippad med motsatsen. En ökning av tevetittande som den vi har upplevt i USA de senaste fyra åren kan direkt förklaras så mycket som en fjärdedel till hälften av hela människornas av socialt kapital, även om man inte tar hänsyn till de indirekta effekterna av tevetittande eller den sammanlagda effekten av ett helt liv framför teven.

HUR TEVETTITANDE FÖRSTÖR SOCIALT KAPITAL

Även om varje dygn bara har tjugofyra timmar så finns det positiva kopplingar mellan de flesta former av socialt engagemang och medlevandevändning. Människor som lyssnar mycket på klassisk musik går oftare än andra på knattematcher. Tevetittande är det stora undantaget från denna regel: det är den enda fritidsaktivitet som förhindrar verksamhet utom för hemmet. Tevetittande sker på bekostnad av nästan varje yrkes social aktivitet, särskilt värdefulla sammankomster och informella pratstunder. Tevetittare är sluggare.

De flesta undersökningar som visar en negativ korrelation mellan tevetittande och samhällsengagemang ger inga tydliga orsakssamband, eftersom de bara jämför olika individer vid samma tidpunkt. Men enligt en viktig undersökning av hur det gick till när televisionen introducerades i tre kanadensiska städer var minstret decisamma också över en längre tidsperiod. När teven kom började människor i alla åldrar att umgås mindre och de ägnade sig inte lika mycket åt fritidsklubben och debattklubbar.

Enkelt uttryckt: televisionen privatiserar vår fritid.

En imponerande mängd litteratur påpekar att människor som tittar mycket på teve ofta är misförsämrade mot andra människor - till exempel överdrivet de ofta brottsstatistiken. Det här har skapat mycket debatt om vad som är den egentliga

Kvällstidningarnas samlade nedgång

är till en del televisionens fel.

Men Expressens journalistiska och upplagemässiga ras har andra och mer akuta orsaker.

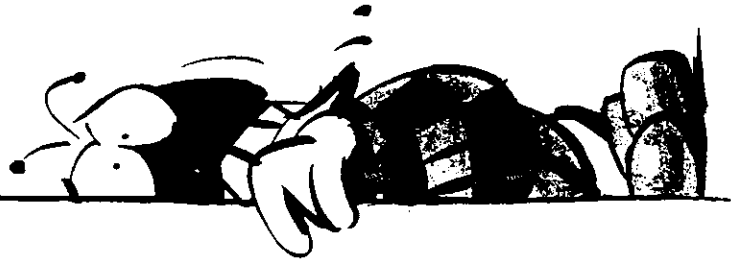
Akut är också bristen på idéer för att hejda det.

AV JAN SÖDERQVIST

Om det nu är så att man faktiskt kan lysa med sin framtida, borde det även vara möjligt att någon eller någon blinka eller på annat sätt signalera med en närvaro så till den grad försiktig och tassande att den närmast är skugglik. Som när Chissima Jutterström den 1 mars i *Expressen* tar till orda med anledning av tidningens ständigt vikande upplagesiffror.

Det är lätt hänt att man överludvudtaget inte får syn på artikeln ifråga, en liten innerspaltare på sidan nio. Bata format och plattning måste ha fått hela branschen att i pur häpnad höra ett kollektiv ögonbryn. Jag menar: det är ju trots allt chefredaktören som skriver. Och som hon skriver? Visserligen faller upplagan som en slagförd ugglor.

Jan Söderqvist tillhör *Moderna tidners* redaktion.

men för den som iaktar spelet mellan Stockholms två kvällstidningar ger det en tydlig indikation om var initiativet ligger och vem det är som ser sig tvungen att ta till det oblygsa plagiatet. Det var Affon-bladet som först hakade på publikusucen *Fångarna på fonten* i TV 4 och målmedvetet följde upp varje sändning med omfattande de kringskrivare. I sin vilsehet kommer Expressens redaktion inte på något dristigare än att kopiera konkurrenten. Och det här är ett mönster som är genomgående. Man ser det på bilagorna, på 3-D-bilder, skraplotter och allt möjligt. Expressen har också ett uppslag där man för första gången medvetet matchar notiser som fullvärdiga nyheter, ett uppslag som allmänt kallas "Metrouppslaget", plankat med typografi och allt från den gratisidning som på vardagsmorgnar delas ut i Stockholms tunnelbana.

Och det här är ett mönster som på sikt gissningsvis är oerhört nedbrytande. Expressens identitet är av tradition så hårt knuten till positionen som störst och bäst. Man såg sig länge, inte alldeles utan fog, som landets egentliga centrum, den institution som drev och styrde opinionsbildningen. Man var verkligen en kavalid i den bemärkelsen att alla avdelningar höll så hög klass att tidningen appellerade till en social, politiskt och kulturell intresserad medelklass som man lyckades få att överse med alla de sensationalistiska föröppningarna och troget köpa den.

Den tiden och de läsarna är nu borta, och när upplagan faller frit och man tvingas till förtärande imitation av relationer till förtärande imitation av relationer till framgångsrika konkurrenter, föder det en djup existentiell kris och en genomgripande osäkerhet på vad Expressen egentligen är och står för. Chefredaktörens med jämna mellanrum återkommande försäkningar om öfödighet och oberoende framstår allimer som varmakliga besvärrelser. Oberoende i förhållande till vad?

Den politiska beteckningen "liberal", som Expressen hållit sig med ända tills att Christina Juterstrom uttrådade, var aldrig partipolitisk, innebar till exempel aldrig att man satt i knät på folkpartiet. Däremot var det en beteckning på en grundinställning, såväl politisk som redaktionell, en allmän men ändå tydlig hållning vars betydelse för la-

seksrensens identifikation inte skall underskattas. Nu är Expressen således "oberoende", det vill säga, opartisk i likhet med den Sveriges Radio-koncern där Juterstrom förmodades som journalist. Frågan är dock om ett synsätt hämtat från ett etic-mediefördrag i monopolsituation utan vidare låter sig överföras till pressen, och i all synnerhet till kvällspressen. Frågan är rätt och feliskt också dess skyldighet att hålla sig med en tydlig och tydligt deklarerad hållning.

En kvällstidning är inte en tidning man känner att man måste ha, utan i stället en tidning man känner att man vill ha gärna vill ha. Eller också känner man inte så, inte för en tidning som av princip vägrar att ta ställning, annat än från fall till fall. Expressens ledarsida har också märkbart förändrats sedan den liberala beteckningen försvann; den har från kulturen importerat några kvatereportrar och gamla avvar som tycker hit och dit om det ena och det andra. Oberoende? Ja, kanske det. Men någon hållning står inte att upp-täcka.

När man tar del av vad Christina Juterstrom har att säga i denna sak, får man den märkliga känslan att chefredaktören på Sveriges affärsnät största dagstidning antingen inte har någon genuintänkt ståndpunkt, eller också inte är kapabel att formulera den i skrift.

"I ett samhälle med stora problem måste de konstruktiva idéerna få plats och ha företräde", skriver hon i sin programförklaring i samband med tillträdet. Och vidare: "Under många decennier har svenska dagstidningar fungerat som partiernas företrädare och stöttepelare. Med ären har en större självständighet växt fram. Med en alltmer utbildad läsekrets har också kravet på tidningarna att självständigt ta ställning ökat." Som om förmågan att självständigt ta ställning av nödvändighet förutsätter en principell hållningslöshet.

Några månader och några skopot kritisk senare heter det: "Vi vill åter vara viktiga och spännande för läsarna och spela en roll i samhällsutvecklingen i landet. Som en konsekvens av förändringen i samhället och på tidningen kalllar vi idag Expressen oberoende mot tidigare liberal."

Det innebär varken hållningslöshet eller "sossefiering". Mona Sahlin-affären grundar sig på just en oberoende granskning i Expressen. Ordet liberal har kraftigt missbrukats under det senaste decenniet. Den öppenhets och vidlyfthet som ordet tidigare innebar för mig och många andra har urlorkats."

Skenargumentation blandas med rent nonsens och grundliga slyfningar. Ja, Mona Sahlin-affären var en odiskräbaf triumf för Expressen, tidningens enda under juterstrom, och på det hela taget min stergilti hanterad enligt kvällstidnings dramaturgins alla regler. Men vad har det med någonting att göra? Och exakt vad menas med "oberoende granskning"? Även om gränsen mellan nyheter och opinion av nödvändighet är lätt drifvis på fall, kvällstidning, är den väl ändå inte tillfälligt utplånad? Till saken hör också att den oberoende juterstrom själv, enligt samsämniga uppgifter, energiskt verkade för att få ett slut på Sahlinkravets rätta i ett mycket tidigt skede, men motvilligt lät sig övertalas.

"Alla behöver någon", lyder Expressens senaste reklamslagan. Det egentligen lika är att tidningen samtidigt energiskt beklagar sig om att inte vara någon särskild.

Det svenska medielandskapet förändras hastigt. Utbudet är så mycket större än under Expressens glansdagar, utrymmet för kvällstidningar, na så mycket mindre, folks läsningar är inte desamma. Leven har nu exempelvis definitivt erövrat sportbesvakningen och dessutom gjort stora inbrytningar på trend-, flärd- och illamsområden. Expressens ungdomliga fredagsbilaga skvalpar i bakgrunden efter Z-TV, och i övrigt

konkurrerar man i dominerande hög grad med att ge service åt tevetittaren. Talet om alltså visst fog för sig.

Desto måhögare framstår kvällstidningarnas beslut att inte längre vara genutman konkurrensförelä. För kom de vid lunchdags med senaste nytt och skog-tjäll morgontidningarna, nu ligger de inte i affärerna hela dagarna och framstår då lätt som konstiga små feature-bilagor i jämförelse med DN och SvD.

Men omni denna i och för sig kryptiska marknad har Expressen förbrorat en fantastiskt stor andel. Ett tag hade man halften av all kvällstidningsförsäljning i landet. Faktum är helt enkelt att tidningen inte längre tilltalar sina läsare. Den ropar ideligen nytt och förändring, men har inte lyckats upprätthålla det för läsarpolitiken nödvändiga mätter av kontinuitet. Expressens kris är i huvudsak en identitetskris, och ansvaret är i huvudsak styrelsens.

Under Bo Strömstedt och även dessförman rådde ett tillstånd av vad en av mina källor, en arhoppad nyhetsreporter, kallar briljant whizofreni. Man lyckades vara överryggande både i det höga och det låga registret samtidigt. Det är en konst, och den utövas av anst. Det "deskgång" som som sedan har fått skulden för alla rankbara olyckor, var samma gång som gjorde tidning under Strömstedt, men som då holls hårt kopplad. Nu är gängets skingrat för vinden, och därmed det nyhetskunande som fanns ackumulerat på tidningen. Nu är det nytt på alla poster, men den nya redaktionen överfögar inte i något register, vare sig när man försvoker sprätta dynga eller när man vill varta fin i kamten, som med Palmobilagan harom månaden.

På Expressen rådde tidigare, av tradition och nödvändighet, en upplöst despoti. Under Månsson och Wästberg var det ett tag rena anarkin. Nu är despotin med kraft återupprättad. Men ljuset är släckt. H

Trädfragment eller

7 sätt att betrakta ett träd

av Bengt Emil Johnson

Det är inte trädet vi talar om. Det är bilden av trädet, efter vanligheten.

Varje gång jag såg ut väntade jag mig inte att se ett träd. Om det inte varit där hade jag sett det.

Koltrasten såg sig. Den var inte ovan för oss, som på

Trädet flammade. Jag kände mig utrymd.

Kalt grej. Därborforn. Ingenning. skådat.

Det blåsomrind mellan oss och trädet. Vi är det avståndet.